

Ook zij klagen aan

Trouwfoto van Joseph Isaac en Anna Gerritse, van 21 oktober 1939. Ze werden op 4 juni 1943 in Sobibor vermoord.

23 Nederlanders zijn mede-aanklager in de zaak John Demjanjuk. JMW en Stichting Sobibor helpen hen om zich voor te bereiden

TED DE HOOG

Op 29 november vertrekken 18 aanklagers naar München

Als je de kwieke zestiger Jaap Rudolf Isaac Westerveld ontmoet, in zijn mooie, ruime huis in Delft, dat vandaag ook nog eens overgoten wordt met helder middaglicht, dan is het bijna ondoenlijk om je voor te stellen dat zijn ouders werden vermoord in een van de meest sinistere oorden uit de geschiedenis – Sobibor. Daar werden van maart 1942 tot oktober 1943 ongeveer 170.000 Joden vermoord, van wie er 34.313 afkomstig waren uit Nederland. Vanuit Westerbork werden deze Joden in de periode van 2 maart tot en met 20 juli 1943 met de beruchte negentien treinen naar Oost-Polen getransporteerd.

Onder hen zijn ook Joseph Isaac en zijn vrouw Anna Gerritse uit Amsterdam. Blijkens de keurig bijgehouden Nederlandse transportlijsten worden ze op 1 juni, samen met 3004 anderen (onder wie Jules Schelvis) afgevoerd naar Sobibor, waar ze vermoedelijk meteen na aankomst op 4 juni worden vergast. Joseph is 31 jaar oud, Anna 28. Hun vijf maanden oude zoontje Jaap Rudolf hebben ze in Amsterdam bij een goede vriendin van Anna achtergelaten.

Die gruwelijke zomer was de 23-jarige John Demjanjuk een van de Oekraïense bewakers in Sobibor, die in mei 2009 na een onafzienbare reeks procedures uit de Verenigde Staten werd uitgewezen. Hij was dan vermoedelijk wel niet 'Ivan de Verschrikkelijke' die in Treblinka zo gewillig de dieselmotoren van de gaskamers bediende, maar hij is wel een van de laatste nog levende oorlogsmisdadigers en hij wordt beschouwd als medeschuldige aan de dood van de bijna 28.000 Nederlandse Joden die in de maanden dat hij in Sobibor werkte – van 28 maart 1943 tot 1 oktober van dat jaar – naar de gaskamers werden gevoerd. Vanaf 29 november wordt hij in München berecht. Zeventien nabestaanden van Nederlandse slachtoffers zullen als mede-aanklager fungeren (het Duitse recht geeft nabestaanden die mogelijkheid) en onder hen is Rudi Westerveld, deze week net 67 jaar oud geworden.

Rudi Westerveld werd geboren op 26 november 1942. Joseph en Anna hadden hun enige kind met vooruitziende blik toevrouwdaan Frieda Westerveld-Weishaupl, een Oostenrijkse die als dienstmeisje bij Anna's

ouders had gewerkt. Frieda en haar man Sam Westerveld werden na de oorlog Rudi's pleegouders, en zo kon hij harmonieus opgroeien in de Oosterparkbuurt. Hij ging naar de 5-jarige hbs aan de Mauritskade en studeerde vanaf zijn 18e elektrotechniek in Delft.

Rudi laat ons aan tafel in de achterkamer de trouwfoto van zijn ouders zien: Joseph en Anna op 21 oktober 1939, tamelijk zorgeloos in de lens kijkend. Zeven weken eerder is de Tweede Wereldoorlog begonnen en Warschau ligt in puin, maar niemand kan nog weten hóé duister de toekomst van het Europese jodendom is. Rudi kijkt naar de foto en zegt: „Ik heb nog een paar foto's bij elkaar kunnen scharrelen, meer heb ik niet.” Hij kan zich niets meer van zijn ouders herinneren, „maar ik voel me wel vaak aangetrokken tot vrouwen die op mijn moeder lijken. Misschien draag ik haar beeld toch onbewust met me mee.”

Rudi had meer geluk dan andere Joodse adoptiekinderen. Hij belandde in een zijtak van zijn eigen familie – zijn pleegvader was half-Joods en een neef van zijn moeder – en hij kon contact blijven houden met zijn Joodse familie. „Ik had drie grootmoeders,” zegt hij, „een van mezelf en twee pleeggrootmoeders en dat is me gek genoeg nooit als merkwaardig opgevallen”. De ouders van zijn moeder, die de oorlog in de onderduik overleefden, bezocht hij regelmatig en Rudi werd niet, zoals zoveel lotgenoten, op latere leeftijd op pijnlijke wijze met een ‘zoekgeraakte’ Joodse achtergrond geconfronteerd.

Toch werd hem pas betrekkelijk laat duidelijk dat hij een pleegkind was. „Ik was een jaar of veertien, denk ik. Ik kwam in oude papieren regelmatig de naam 'Isaac' tegen. Ik dacht eerst dat het mijn derde voornaam was. Op school werd ik aangemeld als 'Westerveld', maar toen tijdens het examenjaar van de hbs mijn officiële naam op het diploma moest, werd er 'Isaac' gebruikt.” Vlak voor hij 21 werd hebben zijn pleegouders hem op zijn eigen verzoek als nog officieel geadopteerd. „Ik kreeg de naam Westerveld. Dat was ook mijn eerbetoon aan wat ze voor mij gedaan hadden.”

De Isaacs waren geen religieuze familie. „In dat opzicht zou mijn leven, als mijn ouders niet vermoord waren, niet veel anders zijn verlopen.” Maar verder passen de ervaringen van de families van zijn ouders helemaal in het treurige verhaal over de Nederlandse

Joden tijdens de oorlog. Rudi toont een groepsfoto van de familie Alderwereld uit 1935, de familie van moederskant, 51 mensen in totaal van wie er 29 werden vermoord, met inbegrip van Rudi's overgrootouders. „Aan de kant van de Isaacs was de situatie nog dramatischer, als zo'n vergelijking in dit verband tenminste enige betekenis heeft. Mijn vader Joseph had bijvoorbeeld nog zeven zusters en een broer, en alleen één zus heeft de oorlog overleefd.” Hij pakt de foto nog eens op en legt hem weer neer. „Het blijft allemaal onvoorstelbaar,” zegt hij zacht, „al die mensen, die kinderen – vermoord. Er was een kindje bij” – hij wijst naar de latere ouders van Kitty Blog, die toen ze in de onderduik moest drie jaar oud was – „dat maar bleef huilen op haar onderduikadres. Ze moest worden teruggebracht naar haar ouders en uiteindelijk is ze ook vermoord. Zoiets gaat je begrip toch te boven.”

Zijn belangstelling voor het jodendom groeide met de jaren, vooral na zijn stage bij de telefoondienst in Jeruzalem, in 1966, kort voor de Zesdaagse Oorlog. „Als je ouder wordt krijg je meer besef van je familiebanden en je wilt weten wat er met die mensen gebeurd is.” Rudi werd uiteindelijk universitair docent, trouwde met een niet-Joodse vrouw en ging in 2004 met de VUT. Toen zijn achternicht Judith Bruinsma, van JMW, hem twee maanden geleden wees op het proces Demjanjuk en vroeg hij of geen mede-aanklager – *Nebenkläger* – wilde zijn had hij weinig bedenktijd, maar die had hij ook niet nodig. „Dit was eindelijk de kans om iets terug te doen voor mijn ouders.” De Duitse wet kent de mogelijkheid mede-aanklagers te laten deelnemen aan processen – familieleden van oorlogsslachtoffers die tijdens processen mede aanklachten kunnen formuleren.

Rudi ging zich daarom in hoog tempo verdiepen in de periode dat Demjanjuk bewaker was in Sobibor. „Ik weet niet meer wanneer in mijn leven 'Sobibor' tot mijn bewustzijn is gaan doordringen. Maar op de momenten dat ik mijzelf nu ergens introduceer als *Nebenkläger* voel ik meteen de emoties opkomen. Ik realiseer me dan hoeveel onrecht die mensen is aangedaan, hoeveel onschuldige mensen er zijn vermoord. En ik begrijp tot de dag van vandaag niet hoe het met een gecultiveerd volk als het Duitse zover heeft kunnen komen. Van de SS-leiders die de bevelen gaven in het

Reichssicherheitshauptamt had 66 procent een academische studie gedaan (meestal Rechten) en was 33 procent zelfs gepromoveerd.”

En de macabere feiten die tot Demjanjucks veroordeling zullen moeten leiden? „Alle directe getuigen zijn dood en natuurlijk zal er straks in München worden gediscussieerd over de zekerheid die we kunnen hebben over wat er gebeurd is. Dankzij de Nederlandse transportlijsten weten we dat mijn ouders op 1 juni 1943 uit Westerbork zijn afgevoerd.”

Rudi krijgt een kort telefoontje van zijn pleegmoeder – ze is 92 en ze leeft nog (zijn pleegvader overleed op de leeftijd van 96 jaar) en hij toont me haar foto, als achtergrondplaatje op zijn mobiele telefoon. „Ik zeg wel eens tegen haar dat ze eigenlijk heel dapper is geweest door mij en anderen in de onderduik te nemen. Maar ze vond dat het vanzelfsprekend was wat ze deed. 'Er werd een groot onrecht begaan', zei ze altijd, 'ik moest de mensen helpen'. Vergelijk dat eens met het verweer van Demjanjuk, die altijd heeft beweerd dat hij 'niet weg kon uit Sobibor', dat hij slachtoffer van de omstandigheden was. Er zijn dus kennelijk enorme mentaliteitsverschillen tussen mensen.”

Rudi wijst ook op een zekere geografische 'ironie', al lijkt dat woord een understatement, „Ik ben gered door een Oostenrijkse, Frieda, die werd geboren in de buurt van Schloss Hartheim, waar SS'ers in opleiding hun moordpraktijken oefenden op geestelijk gehandicapten, en ook niet ver van Mauthausen. Als ik oudere Oostenrijkers tegenkom kan ik niet helpen dat ik me afvraag...” – Rudi Westerveld maakt zijn zin niet af en dat is ook helemaal niet nodig.

Op het hoofdkwartier van JMW aan de Amsterdamse De Lairesestraat spreken we enkele dagen later met Ella Oesterman, leidinggevende hulpverlening bij JMW, Jetje Manheim, voorzitter van de Stichting Sobibor, en Rozette Kats, bestuurslid. JMW en de Stichting Sobibor hebben de handen ineengeslagen bij de voorbereiding van de *Nebenkläger*, die de 29e november naar München afreizen.

De UvA benaderde de Stichting al in 2008, ruim voor de uitlevering van Demjanjuk, om mensen te vinden die eventueel als mede-aanklagers tijdens het proces zouden kunnen fungeren. Manheim: „Het was een ingrijpend verzoek. Wilden we die mensen hiermee

Gouden huwelijksfeest van het echtpaar Aldewereld-Walvisch in Amsterdam, grootouders van moederskant, zondag 18 augustus 1935, in de achtertuin van Jaap Groen, Ruyschstraat 10 te Amsterdam. Rudi werd zelf geboren op op nummer 3. Van de 51 personen op deze foto zijn er 29 via Westerbork gedeporteerd en vermoord.

confronteren? We konden er gelukkig enige tijd over nadenken. Pas nadat de uitlevering definitief was geworden hebben we mensen aangeschreven die we vanuit de Stichting al kenden. Enkelen van hen hebben gedenkstenen aan de Gedenklaan in Sobibor geplaatst [die werd op 14 oktober 2003 ingewijd, red.] en we kenden hen dus al persoonlijk. Onze brief was uiterst voorzichtig, de mensen konden ons verzoek probleemloos verscheuren als ze niet wilden meewerken." Vijftien mensen meldden zich aan en nadat nog enkele mensen zelf het initiatief hebben genomen zijn er in totaal nu 23 mede-aanklagers. Achttien van hen reizen de 29e zelf naar Duitsland, de anderen blijven hier, maar ze worden wel vertegenwoordigd door een van de zes advocaten die door de Duitse autoriteiten zijn toegewezen. De hoofd-aanklager is Cornelius Nestler.

Er werd een eerste bijeenkomst belegd en een team van UvA-experts samengesteld, hoogleraren en mensen die al met emeritaat zijn: Abraham de Swaan, socioloog, Manuel Bloch (strafrechtadvocaat), Julius Roos (internist), Selma Leydesdorff ('oral' historica), Johannes Houwink-ten Cate (Holocaust- en Genocidestudies) en Harmen van der Wilt (hoogleraar Internationaal recht), alsmede Rozette Kats en Jetje Manheim.

Tijdens diverse bijeenkomsten bij JMW werden allerlei thema's aan de orde gesteld – omgang met de pers, praktische organisatorische zaken, de aard van de procesgang, juridische aspecten en het emotionele proces. Oesterman: „Het JMW had al ervaring met processen in de jaren tachtig en de documentatie heeft ons enorm geholpen." Er is nu al één mede-aanklager die daadwerkelijk een aanklacht zal indienen.

Het werd duidelijk dat bij sommige *Nebenkläger* wat onrealistische voorstellingen leefden. Sommigen dachten dat ze zelf met Demjanjuk zouden kunnen spreken en anderen zagen zich al een requisitoir voor de rechter houden. Dat laatste is wel mogelijk, maar de verwachtingen in het algemeen moesten worden teruggeschoefd. Kats: „Het doel van onze inspanningen is om de slachtoffers een gezicht te geven. We willen de nabestaanden moreel ondersteunen." Oesterman: „We willen als begeleiders vooral dicht bij de mensen blijven. Het lijkt nu allemaal een groepsge-

beuren, maar het gaat toch om 23 individuen met geheel eigen levensgeschiedenissen. En je weet niet wat er op hen af gaat komen. Sommigen gaan voor de eerste keer naar Duitsland. Er is moed voor nodig om hieraan deel te nemen. De confrontatie met Demjanjuk kan je zorgvuldig opgebouwde balans verstoren. Er is innerlijk kracht nodig en ik bewonder de *Nebenkläger*."

Voor de geestelijke begeleiding zullen er twee maatschappelijk werkers meereizen, Hetty van Emden en Hester Mouwes, en ook verder is aan alles gedacht. Er is iemand vooruitgestuurd om in München poolshoogte te nemen (is het hotel goed? hoe zit het met het openbaar vervoer?) en als er iemand ziek wordt moet er een Nederlandse arts aan het bed staan. „De aanloop naar het proces hakt er bij sommigen al in," zegt Kats. „Er zijn al mensen ziek geworden of ze kregen kleine ongelukjes in huis." Iedereen beseft dat de spanningen tijdens het proces kunnen oplopen. Maandag stond in de kranten dat de rechtszaal te klein is voor alle aanwezigen. Partners van mede-aanklagers kunnen bijvoorbeeld de zaal niet in.

Ook voor de organisatoren is dit proces trouwens een intense ervaring. Oesterman: „Er is een professionele kant, maar ook een persoonlijke. Je eigen geschiedenis speelt ook een rol." Manheim: „Aan de hevigheid van de ervaringen kun je je niet onttrekken."

Welke doelen streven begeleiders en mede-aanklagers na? We hoorden al van Rudi Westerveld dat hij iets voor zijn ouders wil doen en die motivatie geldt ook voor de anderen. Oesterman: „De mensen zijn blij verrast dat ze

Rudi Westerveld

JAIME HALEGUA

toch nog, als het ware op de valreep, iets voor hun vermoorde verwanten kunnen doen." Sobibor blijkt, in tegenstelling tot Auschwitz, niet zo'n bekende naam te zijn voor met name de jongere generatie. Kats: „Ik hoorde van een geschiedenisdocente dat ze tot voor kort nooit van Sobibor had gehoord. En Belzec is praktisch onbekend." Over enkele jaren moet het Sobibor-herdenkingsmuseum gereed zijn en daarin zal het historisch bewustzijn van latere generaties hopelijk een ankerplaats vinden. Kats: „We hopen dat dit proces de zichtbaarheid van Sobibor vergroot. Ook dat is onderdeel van onze motivatie." ■